

Autoreferat

1. Imię i nazwisko: Wieńczysław Niemirowski
2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej.
 - stopień naukowy magistra filologii germańskiej – Instytut Germanistyki Uniwersytetu Humboldtów w Berlinie, 1984 r.
 - stopień naukowy doktora nauk humanistycznych nadany uchwałą Rady Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej z dnia 16 czerwca 1999 r.; Tytuł rozprawy doktorskiej: „Der Schriftsteller Ola Hansson in Berlin 1890-1893. Untersuchungen zu literarischen Wechselwirkungen zwischen Skandinavien und Deutschland”.
3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/artystycznych

Od 3 stycznia 1991 r. do chwili obecnej – asystent i (od 1.1.2000 r.) adiunkt w Zakładzie Literaturoznawstwa Germańskiego, Instytut Germanistyki i Lingwistyki Stosowanej UMCS

4. Wskazanie osiągnięcia naukowego wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 595 ze zm.)

a) (autor, tytuł publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa)

Monografia autorska: Wieńczysław Niemirowski, *Für Führer, Volk und Reich: Schriftsteller und Literaturpolitik im nationalsozialistischen Deutschland*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2015, 318 s.

b) Omówienie celu naukowego ww. pracy i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.

Podstawowym celem prezentowanej monografii jest przedstawienie sytuacji pisarza w Niemczech narodowosocjalistycznych (1933-1945). W szczególności ukazywany jest postępujący proces dławienia twórczej autonomii pisarskiej przez organy totalitarnego państwa i jego rządzącej partii NSDAP, rosnąca inwigilacja sfery prywatnej, terror, łamanie sumień i dehumanizacja życia literackiego. W mojej pracy wykazuję to w sposób systematyczny. Uwagę skupiam najpierw na istniejących w roku 1933 instytucjach literackich i organizacjach pisarskich, ukazując ich infiltrację, demontaż, przekształcanie względnie likwidację. Nastąpiło to wskutek celowych ingerencji nowej władzy, lecz także jako efekt oddolnych inicjatyw środowisk identyfikujących się z „narodową rewolucją”. Staraniem partii i państwa stworzono w latach 1933-1935 system instytucji, służących totalnej kontroli i sterowaniu niemieckim rynkiem literackim. Monografia ukazuje funkcjonowanie i doskonalenie się tego systemu z biegiem lat. Apogeum swego rozwoju osiągnął on w latach wojny, co zbiegło się jednak z załamaniem się rynku literackiego i niemal całkowitym ustaniem życia literackiego w latach „wojny totalnej”. Odrębnym wątkiem mojej pracy jest los pisarzy pochodzenia żydowskiego. Ukazany jest on przez pryzmat antysemickich posunięć państwa narodowosocjalistycznego, w efekcie których Żydzi odsunięci zostali w roku 1935 od udziału w życiu literackim Niemiec, a z końcem roku 1938 całkowicie wykluczeni z partycypacji w życiu kulturalnym.

*

Objęcie władzy przez narodowych socjalistów w dniu 30 stycznia 1933 roku dało początek procesowi pełnego zawłaszczenia państwa przez NSDAP (do czerwca rozwiązane zostały inne partie polityczne) i totalitaryzacji wszystkich dziedzin życia społecznego. Jej newralgicznymi momentami było ogłoszenie dekretu „O ochronie narodu i państwa” (28.2.), zawieszającego „czasowo” podstawowe, konstytucyjne prawa obywatelskie, przyjęcie przez Reichstag „Ustawy o pełnomocnictwach” (23.3.), przez którą parlament przekazywał rządowi Rzeszy swą moc ustawodawczą i tym samym nieograniczoną władzę, tzw. ujednolicenie (*Gleichschaltung*, 31.3.), likwidujące autonomię krajów związkowych, jesienne wybory parlamentarne (12.11.), których jedynym uczestnikiem była NSDAP, i wreszcie przejęcie przez Adolfa Hitlera urzędu prezydenta jako Wódz i kanclerz Rzeszy (*Führer und Reichskanzler*) w dniu 2 sierpnia 1934. Tłem tych wydarzeń był praktykowany na nieznaną dotąd skalę terror, którego symbolami stał się rozkaz ministra spraw wewnętrznych Prus, Hermanna Göringa, by przy najmniejszej prowokacji policja strzelała ostrą amunicją (*Görings Schießbefehl*, 17.2.1933), czy też „noc długich noży,

przeprowadzona w nocy z 29 na 30 czerwca 1934 roku akcja schwywania i wymordowania przeciwników Hitlera wewnątrz ruchu narodowosocjalistycznego. Wszystkiemu towarzyszył programowy antysemityzm, którego apogeum stało się ludobójstwo na Żydach w latach II wojny światowej.

Objęcie kontrolą sfery kultury po roku 1933 mieściło się w logice totalitaryzmu, który zakładał programowo penetrację wszystkich sfer życia. Jasno wyartykułował to Adolf Hitler w swoim przemówieniu po przyjęciu przez Reichstag „Ustawy o pełnomocnictwach” w marcu 1933 roku: „Równolegle do politycznego oczyszczenia naszego życia publicznego rząd Rzeszy dokona gruntownego moralnego uzdrowienia narodu. Stosownym środkiem, służącym realizacji tego celu, będzie cały system wychowawczy, teatr, film, literatura, prasa, radio. (...) Zadaniem sztuki jest bycie wyrazem dominującego ducha czasu. Źródłem artystycznej intuicji na powrót staną się krew i rasa.” Totalitarny stosunek państwa do literatury wyartykułował parę lat później z całą dobitnością jeden z funkcjonariuszy aparatu kontroli literatury Karl-Heinz Hederich: „W narodowosocjalistycznych Niemczech nie ma miejsca na jakieś niepolityczne byty. Słowo polityka uzyskało dzięki narodowemu socjalizmowi nową wymowę i obejmuje teraz wszelką działalność jednostki i wspólnoty, której celem jest zachowanie i pomnożenie siły narodu i państwa. Tym samym jednak nie ma żadnego niepolitycznego piśmiennictwa, a literatura piękna włączona jest w sferę literatury politycznej.”

Wstępem do zawłaszczenia przestrzeni literatury było w roku 1933 rozbitcie lub przejęcie istniejących organizacji życia literackiego: Pruskiej Akademii Sztuk, Niemieckiego Oddziału PEN Clubu, Związku Pisarzy Niemieckich. Stworzono następnie instytucje nadzorujące i sterujące obiegiem literackim: Urząd Rzeszy ds. Wspierania Piśmiennictwa Niemieckiego, Partyjną Komisję Kontrolną ds. Ochrony Piśmiennictwa Narodowosocjalistycznego, Izbę Piśmiennictwa Rzeszy, Wydział Piśmiennictwa w Ministerstwie Oświecenia Publicznego i Propagandy Rzeszy. Były one organami partii lub państwa, bez sprecyzowanego wyrażenia zakresu kompetencji, co prowadziło do ustawicznego wzajemnego powielania zadań i inicjatyw.

Analizie działania tych instytucji, sprawujących szczelny nadzór nad niemieckim życiem literackim, poświęcony jest trzeci, centralny rozdział monografii. Ukazane są tu mechanizmy, jakimi dokonano *Gleichschaltung* (ujednolicenia) niemieckiego księgarstwa i bibliotekarstwa. Rozdział przedstawia wysoce złożony system cenzury, której funkcjonujący aparat łączy się z takimi nazwiskami jak Joseph Goebbels, Philipp Bouhler, Heinrich Himmler. Karykaturalnego wymiaru cenzura nabrała po roku 1941, gdy kierowane przez te osoby ośrodki decyzyjne całkiem oficjalnie tworzyć zaczęły w sposób od siebie niezależny indeksy literatury **zakazanej**.

Monografia służy też ukazaniu postaw i losów pisarskich (Gottfried Benn, **Rudolf** G. Binding, Hans

Friedrich Blunck, Hans Carossa, Edwin Erich Dwinger, Ludwig Fulda, Hans Grimm, Hanns Johst, Oskar Loerke, Walter von Molo, Alfred Mombert...). W sposób szczególnie obszerny następuje to w rozdziale pierwszym, ukazującym świat literatury w kontekście narodzin państwa totalitarnego, i w rozdziale czwartym, gdzie przedstawione jest, jak silne piętno na życiu literackim i na pojedynczych życiorysach pisarzy odcisnęła II wojna światowa, niosąca z sobą śmierć, pożogę, utratę podstaw egzystencji...

Podstawę źródłową pracy stanowią przede wszystkim dokumenty z berlińskich archiwów: Archiwum Federalnego (Berlin-Lichterfelde) i Archiwum Pruskiej Akademii Sztuk. Cennym uzupełnieniem dokumentów archiwalnych były publikowane źródła współczesne (w szczególności analiza treści kilkudziesięciu periodyków z lat 1933-1945) i istniejąca literatura przedmiotu.

Analiza tych źródeł zaowocowała szeregiem nowych ustaleń. Należy do nich przedstawienie zrealizowanej przez Josepha Goebbelsa od listopada 1933 do stycznia 1934 akcji oczyszczania wydawnictw niemieckich z zapasów literatury niepożądaney (rozdział 3.1.), zainicjowanej przez niego jesienią 1934 r. podobnej akcji wymierzonej w biblioteki komercyjne (rozdział 3.2.2.), ukazanie mechanizmu przejęcia przez ministerstwo Goebbelsa bezpośredniej kontroli nad produkcją literatury popularnej (rozdział 2.4.), uwieńczonego wielką akcją konfiskaty tej literatury latem i jesienią roku 1940 (rozdział 3.2.2.). W sposób systematyczny, bazując w dużej mierze na źródłach archiwalnych, przedstawiłem praktykowaną po roku 1933 politykę literacką wobec pisarzy pochodzenia żydowskiego.

Poczynione przeze mnie ustalenia mogą stanowić punkt wyjścia do dalszych pogłębionych badań nad funkcjonowaniem polityki literackiej w Niemczech narodowosocjalistycznych, jak również badań komparatystycznych nad systemami kontroli literatury w europejskich ustrojach totalitarnych w XX wieku.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych (po uzyskaniu tytułu dr. 1999)

Moje zainteresowania badawcze koncentrują się wokół trzech zagadnień: a) wzajemnych odniesień i przenikania się kultury i literatury Polski i Niemiec na przestrzeni ostatnich dwóch wieków; b) postaci pisarza Theodora Fontane, jednego z klasyków niemieckiego realizmu mieszczańskiego; c) popularyzacji dzieł literatury niemieckojęzycznej u polskiego odbiorcy naukowych tekstów filologicznych.

W roku 2000 ukazała się książkowa forma obronionej rok wcześniej rozprawy doktorskiej. Jej promotorem był prof. Janusz Golec: *Der Schriftsteller Ola Hansson in Berlin 1890-1893. Untersuchungen zu literarischen Wechselwirkungen zwischen Skandinavien und Deutschland.*

a) Odniesieniem do polsko-niemieckich więzi kulturalnych był artykuł o polskiej recepcji niemieckiej literatury o wojnie i faszyzmie do roku 1961 (*Die polnische Rezeption der deutschen Literatur über Krieg und die NS-Zeit in den Jahren 1945 bis 1961*, 2001), w którym podjąłem również próbę przedstawienia kompleksowych uwarunkowań recepcji literatury niemieckojęzycznej w Polsce lat powojennych. Pokłósiem studiów źródłowych w Archiwum Państwowym w Lublinie oraz niemieckiej prasy, ukazującej się w Generalnym Gubernatorstwie, była publikacja *Niemiecki Teatr Miejski w Lublinie w latach 1941-1944* (2004; w zmodyfikowanej wersji także jako *Deutsches Stadttheater in Lublin in den Jahren 1941-1944*, 2013). Udało mi się odtworzyć nie tylko niemal kompletny repertuar, obsadę aktorską i reżyserską, założenia i rzeczywistość zamierzeń scenicznych, lecz ukazać także całościowo obraz niemieckiego (i polskiego) życia kulturalnego w okupowanym mieście. Z czasem miało się ono stać miastem czysto niemieckim, a teatr był jednym z ośrodków, mających służyć integracji jego niemieckich mieszkańców. Obaleniu narosłego mitu filologicznego o niemieckiej liryce po powstaniu listopadowym 1830 roku służy publikacja *Polenlieder deutscher Dichter nach 1830 oder Dichtung und Wahrheit einer philologischen Überlieferung* (2004; w zmienionej wersji: *Powstanie listopadowe 1830 roku w liryce niemieckiej i jej obraz w literaturze naukowej – krytyczna retrospekcja*, 2008). Wykazałem, że liryka ta zrodziła się tylko w niektórych niemieckich landach i nie można jej uznawać za głos całych Niemiec, że tylko w szczątkowej części wiersze te opowiadają się za suwerennością Polski, gdyż opinia niemiecka upatrywała w powstaniu zryw antyrosyjski, antydespotyczny, a nie narodowy, że uczynienie z tej liryki świadectwa tradycji przyjaźni polsko-niemieckiej było efektem zamówienia politycznego, jakie istniało w socjalistycznej Polsce i w socjalistycznych Niemczech Wschodnich po roku 1949. Geograficzny związek z Polską ma rozprawa *Geschichten ohne Vorgeschichte. Leid und Schuld in deutschen Erlebnisberichten von der Flucht 1945* (2002; w zmodyfikowanej wersji: *Historie bez początku: Tabuizacja niemieckiej winy w relacjach z ucieczki przed frontem wschodnim w roku 1945*, 2006). Przeanalizowałem 136 relacji Niemców, którzy w obliczu zbliżającego się frontu wschodniego pomiędzy styczniem i majem roku 1945 podjęli ucieczkę na zachód z obecnych polskich „Ziem Odzyskanych”. Wykazałem, że – w obliczu doznanych osobiście krzywd – totalnej tabuizacji ulega w tych relacjach kwestia krzywd wyrządzonych przez Niemców innym narodom i w żadnym przypadku nie dostrzega się w tym indywidualnej winy własnej.

b) Moje zainteresowania badawcze twórczością pisarską Theodora Fontane wyniknęły z osobistych kontaktów ze środowiskiem niemieckich fontanistów (Peter Wruck, Manfred Horlitz,

Roland Berbig), czego wyrazem była też wieloletnia przynależność do *Theodor-Fontane-Gesellschaft* (od 1989 do 2011). Osobliwą historię powstania miał mój artykuł o związkach Fontane z artystycznym miesięcznikiem „Pan” (*Theodor Fontane und die Zeitschrift „Pan”*, 2000). Podczas kilkumiesięcznego pobytu stypendialnego w Oslo jesienią 1994 roku, który realizowałem w ramach przygotowań dysertacji o berlińskim okresie życia szwedzkiego autora Oli Hanssona, w Bibliotece Uniwersyteckiej natknąłem się przypadkiem na protokoły berlińskich posiedzeń rady nadzorczej spółki, wydającej ten periodyk. Powstały artykuł omawia nie tylko publikacje i kontakty Fontane z czasopiśmieniem, lecz jest także przedstawieniem historii periodyku, wydawanego z przepychem, jakiego niemiecka historia przedtem nie znała. Mój artykuł o recepcji twórczości Theodora Fontane na wschodzie Europy (*Fontanerezeption im osteuropäischen Raum (1891-1995)*, 2000) powstał w ramach projektu, realizowanego w latach dziewięćdziesiątych przez grupę dwudziestu kilku naukowców dla wydawnictwa Kröner (Stuttgart). W efekcie powstała niepowtarzalna, ponad 1000-stronicowa publikacja (*Fontane-Handbuch*), obejmująca wszystkie sfery życia i twórczości pruskiego pisarza. W rozprawie mojej stawiam tezę, że wschodnioeuropejskie przekłady dzieł Fontane to wtórny wynik tzw. *Fontane-Renaissance*, spóźnionego odkrycia twórczości pisarza w NRD w latach pięćdziesiątych XX wieku, i że nie ma widoków na to, aby w przestrzeni literackiej Europy wschodniej Fontane mógł zaistnieć jako klasyk literatury europejskiej. Rozprawa o relacjach człowieka i przyrody w liryce Theodora Fontane (*Die Begegnung von Mensch und Natur in der Liryk von Theodor Fontane*, 2008) była zamieszczona w księdze jubileuszowej poświęconej profesorowi Markowi Jaroszewskiemu w sześćdziesięciopięciolecie urodzin. Uwieńczeniem i prawdopodobnie już ostatnim akordem moich zainteresowań postacią piewcy Marchii Brandenburskiej jest rozprawa będąca dogłębną analizą jego stosunku do Polski i Polaków [*Theodor Fontane und Polen im Lichte seiner Korrespondenz und Publizistik (unter Heranziehung der autobiographischen Schriften)*, 2008]. Dla jej przygotowania przestudiowałem całą literaturę przedmiotu, 4300 listów pisarza i ponad 1200 stron jego publicystyki. Drogą dosyć bezdyskusyjnych argumentów faktograficznych starałem się podważyć mit, jakoby Theodor Fontane, przyjaciel polityki Bismarcka, był także przyjacielem Polski. Mit ten, stworzony przez literaturoznawstwo wschodnioniemieckie i polskie w latach siedemdziesiątych XX wieku, opierał się na bardzo kruchych przesłankach i odpowiadał ówczesnym oczekiwaniom politycznym. Jesienią roku 2015 w tomie zbiorowym, przygotowywanym na Uniwersytecie Wrocławskim, ukaze się rozszerzona, polskojęzyczna wersja rozprawy (*Theodor Fontane i Polska w świetle jego korespondencji i publicystyki*).

c) Serię rozpraw popularyzujących literaturę niemiecką u polskiego odbiorcy zainicjowałem w roku 2006 artykułem o motywach medycznych w dziełach autora powieści *Berlin Alexanderplatz*, Alfreda Döblina [*Medycyna w publikacjach fachowych i w beletrystyce lekarza i pisarza Alfreda Döblina (1878-1957)*]. Następne lata przyniosły szereg publikacji przekrojowych: o obrazie narkomanii u młodzieży we współczesnej literaturze niemieckiej (*Problem narkomanii w niemieckiej literaturze młodzieżowej po roku 1970*; 2007), o początkach niemieckiej literatury kryminalnej (*Rozwój niemieckiej literatury kryminalnej do połowy XIX wieku*, 2008), o rozwoju niemieckiej historii wigilijnej (*Historia wigilijna w literaturze niemieckojęzycznej od romantyzmu po czasy współczesne*, 2009), o obrazie wojny w Jugosławii w odbiciu prasy niemieckiej i austriackiej (*Niemieckie i austriackie podróże dziennikarskie po byłej Jugosławii w latach 1992-1995*, 2010), o motywie samobójstwa w beletrystyce byłej NRD [*Suicide as a Theme (Tabooed) in the Literature of the Former GDR*, 2012]. Jestem też autorem interpretacji pojedynczych dzieł autorów niemieckich: H. Bölla (*Obraz Irlandii w „Dzienniku irlandzkim” (1957) Heinricha Bölla*, 2007), E. Wiecherta (*Oblicze narodowego socjalizmu w powieści Ernsta Wiecherta „Dzieci Jerominów”*, 2010), H. Grimma [*Niemiecki sen o koloniach w świetle powieści „Naród bez przestrzeni” Hansa Grimma (1926)*, 2010], F. Dahna [*Niemiecki mit germański wieku XIX i jego odbicie w powieści historycznej Felixa Dahna „Walka o Rzym” (1876-1878)*, 2011].

Pozostałe artykuły, nie mieszczące się w obrębie wskazanych powyżej obszarów badawczych, poświęciłem problemom przekładu literackiego (*O problemie różnic kulturowych i systemów języka w pracy tłumacza literatury pięknej*, 2011), obrazowi holocaustu w literaturze byłej NRD [*Die Verfolgung und Vernichtung der Juden in der NS-Zeit im Lichte der DDR-Prosa der Zeugen-Generation nach 1945 (Bruno Apitz, Peter Edel, Bernhard Kellermann)*, 2011], ukazaniu struktury, pracy i zakresu zasobów centralnego archiwum literatury w RFN (*Z kart historii Niemieckiego Archiwum Literatury w Marbach*, 2012). Pozycję szczególną stanowi opracowana przez prof. Janusza Golca bibliografia dorobku naukowego Instytutu Germanistyki UMCS (*Publikacje pracowników Instytutu Germanistyki Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w latach 1974-2001*, 2002), powstała przy mojej współpracy.

Od lata 2012 r. realizuję wraz z prof. Andrzejem Kokowskim (kierownik projektu) grant indywidualny „Na tropie zaginionych odkryć – archeologia w prasie regionalnej byłej prowincji Grenzmark Posen-Westpreußen”/” Auf den Spuren von verlorenen Entdeckungen. Die Archäologie im Spiegel der Presse der ehemaligen Provinz Grenzmark – Posen-Westpreußen”, dotowany przez Narodowe Centrum Nauki (projekt badawczy: 2011/03/B/HS3/06407, PB-B-05-257-00-12, ZFIN 00000080) sumą 137.400 PLN. Wykonawcy projektu zebrali bez mała 180 publikacji

archeologicznych, opublikowanych w prasie tej dawnej pruskiej prowincji do roku 1944. Opatrzone komentarzami naukowymi wydane zostaną w dwóch tomach w polskiej i niemieckiej wersji językowej pod tytułem nazwy projektu wiosną roku 2015. Kompetencje badawcze w projekcie podzielone zostały na dwie grupy – archeologiczną (A. Kokowski) oraz historyczno-filologiczną (W. Niemirowski). Dwie równoległe linie badawcze znalazły syntezę w każdym wnioskowaniu zmierzającym do określenia funkcji przekazu prasowego jako źródła naukowego. Po raz pierwszy w dziejach humanistyki udało się sprząc we wspólnym działaniu dwa – wydawałoby się skrajnie odrębne i niekompatybilne warsztaty badawcze – archeologicznych (prehistoryczny) i filologiczno-historyczny.

Wienczyszław Niemirowski

Wienczyszław Niemirowski